

ЕРТІС

ПАВЛОДАР ОБЛЫСТЫҚ

ҚОҒАМДЫҚ ГАЗЕТ 1999 жылдан бастап шығады

№1 (81). 2009 жыл. 24 ақпан

ДИДДАРЫ

БАСТЫ НАЗАРДА - ЕЛБАСЫ ҰЙҒАРЫМДАРЫ

Қазақстан Республикасы Президенті мемлекеттік тіл мәселесін үнемі назарында ұстап келеді. Қазақ қазақпен қазақша сөйлесің, тіл - бірлік, ынтымақтастық факторы, Қазақстанның болашағы - қазақ тілінде деген бағыт-бағдарлар ең алдымен Елбасымыз пайымдап, жария еткен тұжырымдамалар. Енді міне, Қазақстан халықтарының кезекті Ассамблеясында жоғарыда келтірілген қағидаттардың «тобықтай түйіні» толағай да нақтылы ашып айтылды. Ондағы ұйғарымдардың қай-қайсы болсын егеменді еліміздің болашақта тіл саясатын іске асырудағы негізгі ұстанымдары болары хақ. Орындаушыларына кешігіңкіреп жетсе де, бүгінгі таңда олардың маңызы өте зор деп білеміз. Ең бастысы ондағы ескертпелер мен жолдамалар өзімізге де, өзгеге де салмақты да салмақты ой тастады.

Республикамызда бұдан 17 жыл бұрын тіл туралы алғашқы заң қабылданғанын бері не бітіргенбіз? Атқарылып жатқан істердің нәтижесі қайда? Қыруар қаржы жұмсаып, республика, облыстар аумақтарында өткізіліп жатқан форумдар, конференциялар мен семинарлар, көптеген конкурстар мен байқаулар не берді? Кімдіктер жанынан ашылған курстарда тілді оқытып та жатырмыз, оның қандай қорытындысы бар? Солардың бәрі мемлекеттік тілдің қолдану аясын кеңейтіп, оны дамытуда қандай нәтиже берді? Өткен уақыт аралығында бұл істе айта қаларлықтай алымды қадамдар жасай алдық па? Әлбетте, ешкім де қол қусырып қарап отырмаған болар, алайда нәтижесін көңіл тол-

майды. Министрліктерде құжаттардың 90 пайызы әлі де орыс тілінде ресімделсе, қалайша біз келесі жылдан бастап қазақ тілінде іс жүргізбекпіз? Елбасы тайға таңба басқандай етіп, осындай келеңсіздіктерге меңзеп отырған жоқ па?! «Көш жүре түзеледі» деп, өз-өзімізді алдасуыратудың, өзгелерге деген жалпақшешейліктің, жалтақтық пен жарамсақтықтың да шегі болуы керек емес пе? Уақыт өткен сайын тіл саясатындағы алғашқы құлшыныстар мен талпыныстар бәсеңсіп, олардың орнын бойкүйездік пен тоқмайілсіну, самарқаулық пен нәмқұрайлылық баспады ма? Олай болса, мәселе қаржыда ғана емес екендігі айқындала түспей ме? Сонда мәселе неде? Назарларыңызды осы сауалдар төңірегіндегі біршама ойтүрткілерге аудармақпыз.

Қай тілдің болсын толыққанды қолданыста болуы үшін негізгі үш фактор тоғысып келуі тиіс екені мәлім. Оларға тілге деген қажеттіліктің болуы, тілдің ортаның қалыптасуы және тілдің қолдану аясының кеңеюі жатады. Осының үшеуінен де біз мешеу қалып келеміз. Біздіңше мұндағы басты мәселе - мемлекеттік тілге деген қажеттіліктің, оған деген сұраныстың жоқтығында, олардың туындауына көшбасшы боларлық субъектілердің пәрменсіздігінде деп білеміз. Абылданған нормативтік - құқықтық актілердің орындалуын жүзеге асыруға жауапты органдар (министрліктер, әкімдіктер, прокуратура, сот) тарапынан тиесілі деңгейде бақылап, қадағалау жұмыстары ұйымдастырылмаған. Мысалы, бұл орайда облыс әкімдігі жанынан құрылған үйлестіру кеңесі көп істер тындырған болар еді, өкінішке қарай, олай болмай отыр. Бұл іске қоғамдық ұйымдардың араласуы да шектелуі. Қаржы бөлініп, жағдай жасалса, құрамына жоғары білімді әрі мол тәжірибе жинақтаған білікті азаматтар топтасқан «Қазақ тілі» қоғамы да көптеген іс-шаралардың жүзеге асуына ат салысқан болар еді. Қазірде алдағы 2007-2008 жылдардың мемлекеттік тіл - қазақ тілін және басқа да облыс аумағын мекендейтін диаспоралардың ана тілдерін дамытуға арналған бағдарлама жобасында біршама іс-әрекеттер осы қоғамға жүктелуі жобаға енгізіліп отыр. Олардың ішінде қоғамдық «Ертіс дидары» газетін шығаруды әрі қарай жалғастыру және аудармашылар мен өзге тілді ұлттар өкілдеріне қазақ тілінен дәріс беріп жүрген

оқытушыларға оқыту-әдістеме саласынан зәбей қызмет көрсетіп, біліктілігін жетілдіру мектебін ашу біздің қоғам үлесінде. Егер осы шаралар айтылмыш бағдарламадан заңды орын алып, бекітілсе, «Қазақ тілі» қоғамының дәрежесі өсіп, қалайық, аудандық қоғамдық бірлестіктердің, олардың бастауыш ұйымдарының жұмыстарын жаңдандырып, жаңғыртуға игі әсерін тигізер еді деген ойдамыз.

Қазақстан Республикасының 1997 жылы 11 шілдеде жарық көрген «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Заңының 9-бабында: «Мемлекеттік органдардың актілері мемлекеттік тілде әзірленіп, қабылданады, қажет болған жағдайда, мүмкіндігінше, басқа тілдерге аударылуы қамтамасыз етіле отырып, оларды әзірлеу орыс тілінде жүргізілуі мүмкін» делінген. Заңның келесі 10-бабында: «Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары жүйесінде, ұйымдарында, меншік нысанына қарамастан, статистикалық - есеп, қаржы және техникалық хаттама жүргізу мемлекеттік және орыс тілінде қамтамасыз етіледі» деп көрсетіледі. Мұқият қараған адам соңғы баптағы «мемлекеттік және орыс тілінде қамтамасыз етіледі» деген тіркестен кез келген құжаттың екі тілде дайындалуы керек екенін пайымдар еді, ал іс жүзінде олардың дені тек қана орыс тілінде дайындалады. Жоғарғы 9-баптың пәрмені көзге ұрып тұрса да, ол да барынша өз күшінде пайдаланылмайды. Алдағы уақытта осы баптардағы талаптардың өз деңгейінде орындалуына күш салуымыз қажет деп білеміз. Әлбетте, осы екінші рет қабылданған заң баптарының біразы екіұшты, күмәнді, дәйексіздеу болып келеді. Бұған зиялы қауым, БАҚ өкілдері тарапынан кезінде уағай айтылды да. Заңның 4-бабында: «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі - қазақ тілі» делінсе, 5-бапта «Мемлекеттік ұйымдарда және жергілікті өзін-өзі басқару органдарында орыс тілі ресми түрде қазақ тілімен тең қолданылады» деп жазылған. Бүкіл республика аумағында 2008 жылы, соның ішінде біздің облысымызда 2007 жылы мемлекеттік тілде іс жүргізге көшу жоспарланып отырған шақта 5-бапқа түбегейлі өзгерту енгізілуі өзінен-өзі түсінікті жағдай.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы Үкіметі жанынан еліміздегі тіл саясатын одан әрі жетілдіру мәселелерін қарастыруға арналған арнайы комиссия құрылып, мұндағы көптеген көкейкесті мәселелерді ынғайластыру мүмкіндіктері қарастырылуда. Онда нормативтік-құқықтық кесім-

дерді жетілдіру жөнінде де ұсыным назарға алынғаны белгілі. Сайып келгенде, жуыр арада елімізде тіл мәселелеріне байланысты нысаналы әрі нақтылы заңнамалық күші бар құжат қабылданады деп күтілуде. Олай болған күнде ана тіліміздің мемлекеттік дәрежесін арттыру, оның табиғи болмысындағы құдыретті әлкетін асқақтата көтеру, оған деген қажеттілікті, сұранысты үдету жолында ұзақ жылдар алаңсыз жемісті еңбек етуге жол ашылар еді деп пайымдауға болады.

Жоғарыда аталып өтілген тілдік орта ахуалында да жетілдіре, жаңғырта, оңтайландыра түсерлік мәселелер өз кезегін күтуде. Ең алғашқы тілдік орта - ол отбасы. Ана тілі сәбидің алтын бесігінде жатқан кезінен-ақ құлағынан кіріп, жадынан орын алып, жүрегіне ұялайды. Содан соң ол мәңгілік ұмытылмайды. Ұмытылып бара жатса да белгілі бір оңтайлы жағдайларда ол қайта түлеп, жаңғырығады. Ақиық ақынымыз Сұлтанмахмұттың: «Сүйемін туған тілді - анам тілін, бесікте жатқанымда-ақ берген білім» деп толғауы осыдан болса керек. Алайда бүгінде отбасында орысша сөйлеу басым, әсіресе жас отбасыларында. Бір жағынан оларға қина қоюға да болмайды. Олар үшін біздің қоғамда көптеген әлеуметтік мәселелер әлі де шешімін таппай келеді. Жалақы төмен, пәтер қымбат, жұмыссыздық... олардан келіп, басқа да ірілі-ұсақты проблемалар туындайды. Оның бала тәрбиесіне уақыты да, шамасы да жоқ. Үш жасқа толған сәбиін бала бақшасына берейін десе, онда да проблема. Біріншіден, ана тілінде тәрбие беретін балабақшалар жоқтың қасы. Бүгінде облыс аумағындағы 84 балабақшаның 12 -сінде ғана тәрбие және оқыту ісі қазақ тілінде жүргізіледі екен. Үшінші тілдік орта - мектеп. Бұл тілді ғана емес, жалпы Отанымыздың болашақ азаматын түлетіп қалыптастырудағы ең негізгі, ең басты, ең әмбебап қара шаңырақ. Қазірде облысымыздағы 469 мектептің 147-де оқу-тәрбие жұмысы қазақ тілінде жүргізіледі екен. Бұл да ойландыратын жағдай.

Енді тіл дамытудың үшінші факторы - тілдің қолдану аясына келетін болсақ, бүгінгі таңда мұндағы атқарылуға тиіс шаралар бастан асады. БАҚ, көлік, сауда-саттық, байланыс, ономастика, топонимия, «жан түсінік» жарнамалары... Бұларға сапалы оқу-әдістемелік құралдар тапшылығын қосатын болсақ, алдағы қабылданатын бағдарламаның жүгі ауыр, міндеті аса жауапты болмақ. «Жұмыла көтерген жүк жеңіл» дейді дана халқымыз. Жұмыла кірісіп, аянбай тер төксек, осынау сындарлы міндеттерді де жоғары талаптар деңгейінде орындармыз деген сенімдеміз.